

**Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка**

Історичний факультет

Кафедра політології та соціології

Дипломна робота магістра

**з теми: Корегування відносин влади засобами політики
(історико – політологічний дискурс)**

Виконав: студент 2 курсу, групи Рb1 – М17ż
Спеціальності 052 Політологія

Куриленко Олексій Миколайович

Керівник: Вонсович Г.Б., кандидат історичних
наук, доцент

Рецензент: _____
(прізвище та ініціали, науковий ступінь, учене звання)

Кам'янець-Подільський - 2018 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ МЕХАНІЗМІВ РЕГУЛЮВАННЯ ВЛАДНИХ ВІДНОСИН.....	6
1.1. Концептуальні засади дослідження політичних механізмів регулювання інститутів влади і владних відносин.....	6
1.2. Політична наука про владу, владні відносини та механізми їх регулювання.....	31
РОЗДІЛ 2. ПОЛІТИЧНІ МЕХАНІЗМИ РЕГУЛЮВАННЯ ВЛАДНИХ ВІДНОСИН В ІСТОРИЧНОМУ КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ.....	56
2.1. Ретроспективний аналіз ідеї політичних механізмів регулювання владних відносин в історії української державності.....	56
2.2. Концептуалізація політичних пріоритетів трансформування держави і механізмів владних відносин в Україні.....	77
ВИСНОВКИ.....	
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. У ХХІ столітті, коли значна частина світу і в тому числі українське суспільство поринули у процес соціально-політичних перетворень, на перший план виходить проблема реформування всієї політичної сфери, зокрема, владних відносин. Виникла ситуація, за якої старі, придатні у минулому методи, засоби та механізми управління, регулювання влади, стали неефективними у ринкових умовах. Україна, йдучи до світової спільноти, має також реформувати власний соціально-політичний устрій та політичні механізми, що регулюють інститути влади і відносини між ними.

Актуальність теми продиктована зростанням ролі та значення влади як універсального регулятора, а також потребами адаптації регулятивних механізмів владних відносин на шляху трансформації українського суспільства. Невідкладність розв'язання проблем владних відносин значно актуалізується у контексті входження України у світові структури. Відтак, об'єктивно актуальність теми зумовлена необхідністю пошуку нових механізмів владних відносин у трансформаційний період. Зважаючи на недостатню наукову розробленість теорії політичних механізмів регулювання владних відносин, необхідно зосередити увагу на узагальненні історичних ідей і основних концептуальних підходів у дослідженні політичної влади.

Прискорення трансформаційних процесів в Україні особливо актуалізує розвиток механізмів політики у регулюванні владних відносин. Їх завдання полягає в гармонізації суспільних відносин та соціального захисту особистості, у сприянні реформуванню політичної системи, реалізації цілей і завдань, що стоять перед суспільством в економічній, соціальній і духовній сферах у процесі трансформації українського суспільства.

У вітчизняній науковій літературі сьогодні значно активізувалась науково-дослідна робота по створенню нової науково-методологічної бази для фундаментальної розробки теоретичних і методологічних проблем розвитку влади і владних відносин в Україні. Важливі аспекти цієї проблеми розроблялись в працях

В. Андрущенко, В. Амеліна, В. Бабкіна, І. Варзара, Г. Волинки, Л. Губерського, Ф. Кирилюка, А. Колодій, В. Копейчикова, В. Кременя, В. Литвина, М. Обушного, О. Романюка, С. Рутара, С. Телешуна, Ю. Шемшученка, Л. Шкляра, П. Шляхтуна та ін.

Ця тема була присутня в роботах найвидатніших мислителів різних епох, починаючи від Стародавніх часів. Її розробляли Конфуцій у Китаї, Платон, Аристотель і Полібій у Греції, Цицерон у Стародавньому Римі. Їхня заслуга в тому, що вони вперше сформулювали завдання свідомого впливу на владні відносини та окреслили початкові механізми їх регулювання.

Ті чи інші проблеми владних відносин і зростання їх соціального впливу були в центрі дослідницького інтересу А. Августина і Ф. Аквінського, Г. Алмонда, Х. Арендт, Р. Арона, Дж. Бернхема, Д. Белла, З. Бжезинського, М. Вебера, Г. Гегеля, Дж. Гелбрейта, Т. Гоббса, М. Грушевського, Р. Даля, Р. Дарендорфа, Д. Істона, А. Камю, І. Канта, В. Леніна, В. Липинського, Дж. Локка, Н. Макіавеллі, К. Маркса, Ш. Монтеск'є, Т. Парсонса, К. Поппера, Б. Рассела, Ж. Ж. Руссо, А. Тойнбі, Е. Тоффлера, М. Янга, К. Ясперса та ін.

У політологічному плані певні проблеми влади і механізмів владних відносин розглядаються в роботах українських науковців. Зокрема, у працях О. Бабкіної, В. Баркова, В. Бебика, В. Беха, В. Богданова, М. Головатого, В. Горбатенка, М. Кармазіної, І. Кресіної, А. Кудряченка, І. Кураса, Ю. Левенця, Т. Ляшенко, М. Михальченка, Г. Новічкова, А. Пахарєва, В. Ребкало, Ф. Рудича, О. Салтовського, М. Хилька та ін. Однак в їх працях досліджувана нами проблема висвітлюється лише у плані аналізу інших проблем.

Сутність, особливості функціонування влади, її ресурси та механізми регулювання політико-владних відносин досліджуються в працях таких науковців, як В. Буренко, В. Денисенко, В. Журавльова, С. Кузнєцова, М. Обушного, В. Пугачова, О. Соловійова та ін. Але спеціально політичні механізми регулювання владних відносин в комплексному вигляді у сучасній політологічній літературі поки що не досліджувалися. Історико-політологічному аспекту політичних механізмів

владних відносин саме і присвячена дипломна робота.

Метою магістерського дослідження є вивчення і аналіз теорії та методології дослідження механізмів регулювання владних відносин політичними засобами. Йдеться про аналіз джерел, спеціальної літератури про політичні механізми, що регулюють, забезпечують скоординованість у відносинах законодавчої влади, виконавчо-розпорядчих органів, судових інституцій, громадських організацій та інститутів громадянського суспільства.

Відповідно до поставленої мети в роботі вирішуються **завдання**:

- проаналізувати історіографію проблеми та історію розвитку основних ідей і концепцій влади і політичних механізмів владних відносин;
- конкретизувати теоретико-методологічний інструментарій дослідження політичних механізмів регулювання владних відносин;
- здійснити ретроспективний аналіз ідей і концепцій влади та політичних механізмів регулювання владних відносин в історії української державності та основних форм її прояву як протоінститутів і протомеханізмів сучасної влади;
- визначити напрями оптимізації політичних механізмів регулювання відносин між відповідними інститутами влади;
- провести історико-політологічний аналіз теорій щодо шляхів демократизації політичних механізмів регулювання владних відносин у трансформаційному суспільстві.

Об'єктом дослідження виступають теорія та історія розвитку влади, владних відносин і оптимізації механізмів влади.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні засади аналізу ідеї політичних механізмів регулювання владних відносин та концептуальні підходи до їх вивчення.

Методологія дослідження. У роботі застосовано комплексну методологію. Фундаментальною методологічною базою став історико-політологічний аналіз, який дозволяє всебічно вивчити теорію та історію розвитку політичних механізмів регулювання владних відносин. Широко використовуються системний,

ретроспективний, порівняльний, аналітичний методи. Автор спирається на політологічні, філософські, історичні і загально-методологічні принципи і положення. Автор використовує детальний аналіз та узагальнення теоретико-методологічних підходів, що є у науковій літературі, присвяченій дослідженню механізмів владних відносин політичними засобами.

Елементи наукової новизни одержаних результатів обумовлені сукупністю поставлених завдань і способів їх вирішення. Магістерська робота є спробою компаративного дослідження сучасного стану теорії і перспектив становлення і функціонування політичних механізмів регулювання владних відносин. Основні положення, що розкривають базову концепцію дослідження і визначають елементи його новизни, полягають у наступному:

- на основі дослідження історіографії проблеми проведено аналіз теоретико-методологічних засад; обґрунтовано доцільність розширення науково-дослідницького простору для вивчення політичних механізмів регулювання владних відносин в умовах трансформації українського суспільства;

- розкрито можливості використання теоретико-методологічного інструментарію дослідження;

- досліджено поняття “владні відносини”, “механізми влади”, “регулювання владних відносин”, а також конкретизовано категорію “політичні механізми регулювання владних відносин”;

- в результаті ретроспективного аналізу простежена еволюція ідеї політичних механізмів регулювання владних відносин у процесі становлення протомеханізмів української державності, у посиленні впливу громадянського суспільства на владні відносини;

- визначені концептуальні, теоретико-методологічні засади ідей і теорій виникнення і розвитку політичних механізмів регулювання владних відносин, виходячи з розуміння останніх, як компонентів структурної трансформації політичної системи українського суспільства;

Теоретичне і практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що матеріали окремих положень роботи можуть бути використані у дослідженні в навчальному процесі суспільно-політичних трансформацій перехідних країн, включаючи й Україну. Крім того, під час написання студентами рефератів, курсових робіт із тем політологічних дисциплін; у підготовці виступів та написанні статей, пов'язаних з демократизацією владних відносин і трансформацією суспільства; підготовці до семінарських занять із порівняльної політології, загальної теорії політики тощо.

Апробація результатів дипломної роботи. Основні положення дипломного дослідження були апробовані у виступі на студентській науковій конференції (березень, 2018), а також під час проведення семінарських занять.

Публікації. Окремі питання дипломної роботи подані до друку у збірник студентських наукових праць “Політія”.

Структура дипломної роботи. Мета і завдання дослідження та логіка реалізації пізнавальної концепції визначили структуру дипломної роботи, що складається зі вступу, двох розділів (які поділені на підрозділи), висновків і переліку використаних джерел (85 позицій). Обсяг роботи – 101 сторінка, основна частина – 95 сторінок.

ВИСНОВКИ

Таким чином, у процесі дослідження вивчено і проаналізовано актуальну проблему обґрунтування теоретико-методологічних засад оптимізації владних відносин засобами політики. Здійснено історико-політологічний аналіз наукових підходів до владних відносин і механізмів їх регулювання, що забезпечує практичне використання отриманих наукових результатів. Обґрунтування теоретико-методологічних засад владних відносин на основі дослідження історіографії має самостійне науково-практичне значення, розширюючи простір і основу нових концептуальних підходів до трансформування традиційної влади і всього суспільства. Провідну роль у вирішенні вказаних завдань відіграє подолання тоталітарних і авторитарних механізмів влади та розробка концепції демократичних політичних механізмів регулювання владних відносин. Ступінь ефективності політичних механізмів влади є суттєвим показником рівня демократичності, гуманності і організованості українського суспільства.

Політичні реформи в передових країнах світу та в Україні, спрямовані на становлення нового бачення відносин влади й громадян, формування громадянського суспільства. З огляду на це об'єктивною потребою стає обґрунтування шляхів розвитку і просування українського суспільства в напрямі досягнення визнаних світовим співтовариством стандартів рівня і якості життя. Це вимагає радикальних змін у теорії та ідеології здійснення владних відносин. У сучасних концепціях владних відносин стратегічне регулювання набуває характеру парадигмальних складових нового управління. Проте для цього необхідним є створення належної теоретико-прикладної бази влади.

Нові можливості використання теоретико-методологічного інструментарію дослідження полягають у поглибленні наукової розробки понять „владні відносини”, „механізми влади”, “регулювання владних відносин”. Категорія “політичний механізм регулювання владних відносин” визначена як сукупність пристроїв, станів, процесів і елементів (підмеханізмів), з яких формується і за якими функціонує політична система суспільства, всі без винятку її складові компоненти –

законодавчий механізм, механізм зміни влади тощо. Схема теоретичної інтерпретації категорії „політичні механізми регулювання владних відносин” включає в себе такі основні елементи (підмеханізми): організаційний, підпорядковуючий, мобілізаційний, регулюючий, координаційний, комунікаційний, інформаційний, оптимізуючий і контролюючий. Механізми влади бувають різноманітними за призначенням і за конструкціями.

На основі ретроспективного аналізу ідей і концепцій політичних механізмів регулювання владних відносин в історії української державності доведено, що першими протомеханізмами владних відносин були віче, звичаєве право, Рада генеральних старшин. В офіційних політико-правових актах Війська Запорізького, написаних гетьманом Війська Запорізького Пилипом Орликом в 1710 році, була зроблена одна з перших у світовій практиці спроба формування такого політичного механізму регулювання владних відносин, як механізм поділу влади на законодавчу, виконавчу та судову гілки влади.

Одним із результатів дослідження є аналіз концептуальних і теоретико-методологічних засад, ідей і теорії розвитку політичних механізмів регулювання владних відносин, що закріплюють орієнтацію влади на структурну трансформацію політичної системи українського суспільства. Провідну роль відіграють підходи й механізми концепції владно-управлінської відповідальності, реалізація яких ґрунтується на демократизації відповідної інституціонально-цільової основи законодавчого, виконавчого і судового механізмів влади. Такою основою є систематизовані специфічні політичні механізми регулювання владних відносин: поділ влади, механізм зміни влади, механізм парламентської відповідальності уряду, механізм реалізації міжнародно-правових норм у системі національних владних відносин, механізм прийняття та виконання політичних рішень, механізм соціального партнерства між громадськістю, владою і бізнесом та інші.

Характеристика управлінської владної піраміди включає те, що кожна з гілок влади формує свій специфічний механізм функціонування та розвитку. Законодавча влада – створює механізм нормоутворення, виконавча влада – механізм реалізації

законів, судова – забезпечує механізм дії закону. Четверта гілка влади – народовладдя – володіє механізмом громадської думки і здійснює функцію соціального контролю за направленістю та якістю функціонування управлінської піраміди.

У теорії передбачено наявність різних напрямів оптимізації політичних механізмів влади: реалізація резервів суб'єктів владних відносин; звільнення інститутів влади від функцій оперативного втручання у владні відносини; зміщення регулюючої діяльності у сферу прогнозування, координації та розвитку механізму саморегуляції суб'єктів влади; поєднання різних політичних механізмів регулювання владних відносин, що забезпечить мінімізацію негативних наслідків трансформаційних змін в Україні; надання суб'єктам влади самостійності і свободи вибору механізмів задоволення людських потреб; ліквідація старих командно-адміністративних механізмів і постійне оновлення теоретико-організаційних форм і принципів функціонування інститутів влади; запровадження альтернативності суб'єктів влади та способів і механізмів їх самореалізації в системі владних відносин.

Історико-політологічний аналіз праць вітчизняних і зарубіжних дослідників показує необхідність демократизації всіх механізмів політико-владних, соціальних і економічних відносин. Йдеться про раціональні пропорції між ринковими і державними, політичними механізмами, про демонтаж механізмів командної економіки і впровадження нових механізмів регулювання, як державних, так і політичних, та механізмів громадянського суспільства.

Узагальнення концепцій трансформації державної влади переконує, що вона має відбуватися у відповідності з такими головними принципами і вимогами: здійснення згідно з чинною Конституцією України та політико-правовими і моральними законами, нормами і принципами; виконання виключно інститутами і особами, що наділені владно-правовими повноваженнями; забезпечення єдності і внутрішньої цілісності у межах суспільного, державно-політичного устрою України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Головатий М.Ф. Соціологія політики: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ, МАУП, 2003. 504 с.
2. Халипов В.Ф. Кратология – наука о власти: Концепция. Москва, ЗАО Изд-во «Экономика», 2002, 367 с.
3. Поппер К.Р. Открытое общество и его враги: В 2-х т. Пер. с англ. Под ред. В.Н. Садовского. Москва, Феникс, Межд. фонд «Культурная инициатива», 1992. Т. 1, 448 с.
4. Філософія політики: Короткий енциклопедичний словник / Авт.-упоряд.: Андрущенко В.П. та ін. Київ, Знання України, 2002. 670 с.
5. Варзар І.М. Із контекстів минулих літ: Вибране в концептуальних і мемуарних вимірах. Київ, ФАДА, ЛТД, 2003. Кн. 1 : *Держава і народ-етнос у політологічному дискурсі*. 592 с.
6. Шляхтун П.П. Політологія (теорія та історія політичної науки): Підручник Київ, Либідь, 2002. 576 с.
7. История политических и правовых учений / Под ред. В.С.Нерсисянца. – Москва, Издательская группа НОРМА–ИНФРА, 1995. – 736 с.
8. Сенека Л.А. Моральні листи до Луцилія / *Філософія політики: Хрестоматія*: У 4 т. – Київ, Знання України, 2003. – Т. I. С. 74-97.
9. Тойнби А. Дж. Постижение истории: Пер. с англ. / Сост. Огурцов А.П. Москва, Прогресс, 1991. 736 с.
10. Себайн Джордж Г., Торсон Томас Л. Історія політичної думки / Пер. з англ. Київ, Основи, 1997. – 838 с.
11. Макиавелли Н. Государь. Пер. с ит. Москва, Планета, 1990. – 84 с.
12. Гольбах П.А. Избранные произведения в двух томах. Под общ. ред. Х.Н. Момджяна. Пер. с фр. Москва, Соцэкгиз. - 1963. – Т. 2. – 563 с.
13. Берг-Шлоссер Д., Майер Х., Штаммен Т. Введение в политическую науку / *Зарубежная политическая наука: история и современность*. Москва, ИНИОН АН

СССР, 1990, Выпуск 1. С. 92-112.

14. Сорокин П.А. Голод и идеология общества. / *Квинтэссенция: Филос. альманах*/Сост.:В.И.Мудрагей, В.И.Усанов.–Москва, Политиздат,1990. С. 371-413.

15. Парсонс Т. О понятии “политическая власть” / *Філософія політики: Хрестоматія: У 4 т.* – Київ, Знання України, 2003. Т. III. С. 317-324.

16. Ледяев В.Г.Власть: концептуальный анализ. Москва, РОССПЭН, 2001, 384 с.

17. Філософія політики: Короткий енциклопедичний словник / Авт.-упоряд.: Андрущенко В.П. та ін. – Київ, Знання України, 2002. – 670 с.

18. Ярошевский М.Г. История психологии. – 3-е изд., дораб./ М.Г.Ярошевский. Москва, Мысль, 1985, 575 с.

19. Сушинський О.І. Теоретико-методологічні засади контролю у сфері публічної влади: Монографія. / О.І.Сушинський. Київ, Академія держ. упр. при Президентіві України. 2013. – 336 с.

20. Політологія: Підручник для студентів вищих навчальних закладів / За ред. О.В. Бабкіної, В.П.Горбатенка. Київ, Видавничий центр „Академія”, 2002, 528 с.

21. Хайдеггер М. Время и бытие: Статьи и выступления: Пер. с нем. / М.Хадеггер. Москва, Республика, 1993, 447 с.

22.Гегель Г.В.Ф. Наука логики. В 3-х т./ Г.В.Ф.Гегель. Москва, «Мысль», 1971. Т. 2. – 248 с.

23. Колодко, Гжегош В. Глобалізація і перспективи розвитку постсоціалістичних країн: Київ : Основні цінності, 2002. 248 с.

24. Цицерон М.Т. Про державу. Про закон // *Філософія політики: Хрестоматія: У 4 т.* : Київ : Знання України, 2003. Т. I. С. 59-73.

25.Желтов В.В. История политических идей : Москва, ФЛИНТА, 2012. 249 с.

26.Вебер М. Основные социологические понятия / Избранные произведения: Пер. с нем./ Сост., общ. ред. и послесл. Ю.Н.Давыдова: Москва, Прогресс, 1990.С. 602-643.

27. Цицерон М.Т. Про державу. Про закон // *Філософія політики: Хрестоматія: У 4 т.* : Київ, Знання України, 2003. Т. I. С. 59-73.

28. Кола Д. Политическая социология : Пер. с фр. : Москва, Весь мир, 2001. 406 с.
29. Дробот Г.А. Мировая политика : Москва, Юрайт, 2014. 476 с.
30. Буренко В. И. Социальное регулирование политической власти: история идей и современные подходы : Москва, Национ. институт бизнеса, 2011. 195 с.
31. Політична енциклопедія : /Редкол.: Ю.Левенець, Ю.Шаповал та ін.. : Київ, Парламентське видавництво, 2011. 808 с.
32. Головатий М.Ф. Соціологія політики : Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. : Київ, МАУП, 2003. 504 с.
33. Камю А. Бунтующий человек. Философия. Политика. Искусство : Пер. с фр. : Москва, Политиздат, 1990. 415 с.
34. Вебер М. Политика как призвание и профессия : / *Избранные произведения*. Пер. с нем. : Москва, Прогресс, 1990. С. 644-706.
35. Бэрри Н. Введение в современную политическую теорию : / *Зарубежная полит. наука: история и соврем.*: Москва, ИНИОН АН СССР, 1990. Вып.1. С.163-165.
36. Бебик В.М. Менеджмент виборчої кампанії: ресурси, технології, маркетинг : Навч.-метод. посіб. : Київ, МАУП, 2001. 216 с.
37. Вятр Е. Социология политических отношений. : Москва, «Прогресс», 1989. 463 с.
38. Тоффлер Э. Метаморфозы власти : Пер. с англ.: Москва, ООО «Издательство АСТ», 2004. 669 с.
39. Бодуен Ж. Шість книг про державу :// *Філософія політики: Хрестоматія: У 4-т.*: Київ, Знання України, 2003. Т. I. С. 277-279.
40. Кошелюк М.Г. Технологии политических выборов : Санкт –Петербург, Питер, 2004. 239 с.
41. Сучасна українська політика: Політики і політологи про неї / Редколегія: М.І.Михальченко, Ф.М.Рудич. : Київ, Вид-во Укр.-фін. ін-ту менедж. і бізнесу, 1999. 325 с.

42. Хорин Е.М. Прошлое и настоящее политической науки : // *Зарубежная политическая наука: история и современность.* : Москва, ИНИОН АН СССР, 1990. Выпуск 1. С. 7-47.
43. Бжезинский З. Большой провал. Агония коммунизма : // *Квинтэссенция: Филос. альманах. Сост.: В.И. Мудрагей и др.*: Москва, Политиздат, 1990. С.256-277.
44. Исаев Б.А. Социология : краткий курс : Санкт-Петербург, Питер, 2007. 224 с.
45. Мескон М. Х., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджменту : Пер.з англ. : Харків, Прапор, 1999. 704 с.
46. Антонович М. М. Міжнародне публічне право: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. : Київ, Вид. дім „КМ Академія”, 2013. 308 с.
47. Фромм Э. Психоанализ и этика. : Москва, Республика, 1993. 415 с.
48. Шмелев Н., Попов В. На переломе: перестройка экономики в СССР. : Москва, Изд-во АПН, 1989. 400 с.
49. Старовойтенко Р. Електоральні технології: досвід західних країн :/ *Суспільні реформи та становлення громадянського суспільства в Україні: Матеріали наук.-практ. конф. / За заг. ред. В.І. Лугового, В.М. Князева.* – Київ, Вид-во УАДУ, 2001. Т. 3. С. 115-117.
50. Бебик В.М. Політологія для політика і громадянина: Монографія. : Київ, МАУП, 2002. 424 с.
51. Dahl R. Dilemmas of pluralist democracy. : New Haven: Yale univ. press, 1982. 205 p.
52. Кочубей Л.О. Выборчі технології : політичний аналіз (на прикладі виборів до парламенту сучасної України): Монографія : Київ, Юридична думка, 2006. 280 с.
53. Yates D. Bureaucratic democracy: the search for democracy and efficiency in Amer. gov. : Cambridge (Mass.): Harvard univ. press, 1982. 224 p.
54. Котлер Ф. Основы маркетингу : Пер. з англ./ Заг. ред. і вступ. ст. О.Ференц. : Київ, МАУП, 2009. 736 с.
55. Амелин В. Многомерная модель политической власти / *Общественные науки и современность.* 1991. № 2. С. 48-58.

56. Мартиненко В. М. Демократизація механізмів державного управління процесами суспільних трансформацій: Монографія : Дон. держ. ун-т управління. Донецьк, 2005. 256 с.
57. Шепель В.М. Человековедческая компетентность менеджера. Управленческая антропология. : Москва, Дом педагогики, 2000. 544 с.
58. Кнорринг В.И. Теория, практика и искусство управления : Учеб. Для вузов по спец. «Менеджмент».- 2-е изд., изм. и доп. : Москва, Изд-во НОРМА, 2001. 528 с.
59. Карнеги Д. Как завоевать друзей и как оказывать влияние на людей. : Москва, ООО «Альта- Принт», 2005. 639 с.
60. Хилл Н. Думай и богатей! : Москва, Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2002. 640 с.
61. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. Кіровоград: Державне видавництво, 1998. – 72 с.
62. Соловьев С.М. История России с древнейших времен. Сочинения. В 18 кн. Кн. I. Т. 1-2 / Отв. ред. И.Д.Ковальченко, С.С.Дмитриев. Москва, Мысль, 1988. Т. I. С. 51-330.
63. Грабовський С. та ін. Нариси з історії українського державотворення / С. Грабовський, С. Ставроян, Л. Шкляр. Київ, Генеза, 1995. 608 с.
64. Субтельний О. Україна: історія / Пер. з англ. Ю.І.Шевчука; Вст. ст. С.В.Кульчицького. - 3-те вид., перероб. і доп. Київ, Либідь, 1993. 720 с.
65. Малик Я., Вол Б., Чуприна В. Історія української державності. Львів, Світ, 1995. 248 с.
66. История политических и правовых учений. Под ред. О.Э.Лейста. Москва, Юрид. лит., 1991. 528 с.
67. Грушевський М. Історія України, приладжена до програми вищих... / Упор. А.Ф. Трубайчук. 2-е вид. стер. Київ, Либідь, 1992. 228 с.
68. Полтавець С. В. Становлення та особливості політичної думки доби Хмельниччини: Монографія. Київ, Довіра, 2005. 274 с.
69. Костомаров Н.И. Исторические произведения. Автобиография / Сост. и ист.-биогр. очерк В.А. Замлинского. К.: Изд-во при Киев. ун-те, 1989. – 736 с.

70. Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть. Київ, Т-во „Знання” України, 1991. 240 с.
71. Захаров Б. Нарис історії дисидентського руху в Україні (1956 -1987). Харків, фоліо, 2003. 144 с.
72. Україна в сучасному геополітичному просторі: теоретичний і прикладний аспекти: [Кол. моногр.] / За ред. Ф. М. Рудича. Київ, МАУП, 2002. 488 с.
73. Скуратівський В.А., Палій О.М., Ліванова В.М. Соціальна політика. Київ, Вид-во УАДУ, 2003. 364 с.
74. Ницше Ф. По ту сторону добра и зла / Сочинения в 2-х томах. Т. 2. Москва, Мысль, 1990. С. 238-406.
75. Стулова І. М. Політичні інститути й економіка: взаємодія та взаємозалежність. Одеська нац. юрид. академія. – Одеса, 2002. 237 с.
76. Гегель Г. В.Ф. Философская пропедевтика / Работы разных лет. В двух томах. Т. 2. Сост., общая ред. А. В. Гулыги. Москва, Мысль, 1971. 630с.
77. Шляхтун П.П. Політологія (теорія та історія політичної науки): Підручник. Київ, Либідь, 2002. 576 с.
78. Кресіна І. До питання про визначення поняття громадянського суспільства і української революції 2004 року / *Політичний менеджмент*. 2005. № 6 (15). С. 3-6.
79. Обушний М. І. Політологія: Довідник. / М. І. Обушний, А. А. Коваленко, О. І. Ткач; За ред. М. І. Обушного. Київ, Довіра, 2004. 599 с.
80. Пугачев В.П., Соловьев А.И. Введение в политологию: Учеб. для студ. вузов – 4-е изд., перераб. и доп. Москва, Аспект Пресс, 2004. 479 с.
81. Кирилук Ф. М. Політичні комунікативно-інформаційні технології. Політологічний вісник. Зб. наук. праць. – Київ, ТОВ “XXI СТОЛІТТЯ: ДІАЛОГ КУЛЬТУР”, 2004. Вип. 17. С. 193-199.
82. Бех В. Імператив концепції національної безпеки у XXI столітті. *Політичний менеджмент*. 2003. № 3. С.13-26.
83. Паркинсон С. Н. Законы Паркинсона: Сборник. Москва, Прогресс, 1989.448 с.

84. Шемшученко Ю. Політика і право / Філософія політики: Хрестоматія: У 4 т. Київ, Знання України, 2003. Т. IV. С. 311-316.

85. Рассел Б. Власть. Новый Социальный анализ. Київ, ЧП “Стэп-К”, 1996. 239 с.